

Jindřiška SVOBODOVÁ
Olomouc

Nezdvořilost jako prostředek komunikační strategie v *talk-show* na komerční televizní stanici

1. V příspěvku navazujeme na výsledky staršího výzkumu zaměřeného na signalizaci projevů zdvořilosti a nezdvořilosti ve specifickém typu mediálního dialogu, a to v *late night show* Jana Krause *Uvolněte se, prosím*, která byla až do konce června tohoto roku pravidelnou součástí vysílacího schématu veřejnoprávní České televize (viz Svobodová 2008, s. 295–303). Zkušený moderátor zde při komunikaci s pozvanými hosty vědomě porušoval zdvořilostní principy a útočil na jejich tvář. Programová nezdvořilost byla součástí jeho komunikační strategie směřující k dosažení požadovaného humorného účinku zejména u širšího okruhu komunikantů, tedy mimo vymezený prostor divadla Ponec, v němž se moderátor s pozvanými hosty pravidelně setkával.

1.1. V případě mediálního dialogu totiž dochází ke zdvojení komunikačních okruhů, když mezi moderátorem a pozvaným hostem probíhá dialog, jemuž bezprostředně přihlíží diváci přítomní ve studiu (v našem případě v hledišti divadla), ti sice aktivně nevstupují do komunikace, mají ale možnost na ni, a to převážně neverbálně, reagovat. Druhá komunikační zóna je pak rozšířena o okruh televizních diváků, kteří jsou ovšem z aktuálně probíhajícího komunikačního aktu *de facto* vyloučeni. Ale právě tomuto třetímu, nepřítomnému a vlastně pasivnímu účastníkovi komunikace je celý dialog určen. Právě zájem televizního diváka o podobný druh mediálního dialogu totiž vedl ke vzniku specifické varianty *late night show* i na soukromé televizní stanici Nova. Pořad s názvem *Mr. GS* je vysílán pravidelně s týdenní periodicitou, do vysílání bývá zařazován v pozdních večerních hodinách

a proti pozvanému hostu zde usedá dvojice moderátorů Michal Suchánek a Richard Genzer. Výběr moderátorské dvojice, kterou si divák spojuje spíše s nenáročným až prvoplánovým humorem, případnému recipientovi signalizuje, že sice jde o jakousi alternativu daného formátu, přesto si mezi diváky hledá jinou cílovou skupinu než právě veřejnoprávní *Uvolněte se, prosím*.

Mezi pozvanými hosty nebývají až na ojedinělé výjimky lidé z veřejného politického života, jde spíše o celebrity a sportovce, zájem televizního diváka a tím i sledovanost mají pořadu získat spíše témata související s jejich soukromím. Tvůrci pořadu tedy přebírají jistý formát s jeho vnějšími atributy (titulky pořadu běží na pozadí kulis stylizovaného velkoměsta, moderátoři usedají do kolečkových křesel za psací stůl, host pak proti nim na gauč), důsledným výběrem hostů spojených s showbiznysem a častou akcentací témat z jejich soukromí ale dochází k jeho „bulvarizaci“. Moderátoři se tedy snaží, podobně jako je tomu na ČT, klást bez servítků otázky přímo na tělo a překračováním jistých hranic dosáhnout na straně televizního diváka komického účinku, přitom ale poměrně často kalkulují s úspěchem obecně přijatých klišé, jako je například stereotypní představa profesionálního tanečníka.

1.2. V bakalářské diplomové práci zaměřené na analýzu a kvantitativní vyhodnocení porušení zdvořilostních strategií moderátorem v pořadu *Uvolněte se, prosím* dospěla její autorka (viz Brovjaková, 2010, s. 41n.) k závěru, že Kraus se ve více než 80 % případů nerespektování některé z Leechových maxim prohřešuje proti maximě taktu, zatímco prakticky vůbec není porušována maxima velkorysosti. V návaznosti na tato zjištění se Brovjaková dále zabývala otázkou (Brovjaková 2010, s. 46 n.), zda bývá v souvislosti s porušením zdvořilostních maxim častěji ohrožena hostova pozitivní nebo negativní tvář (k užití terminologii se dostaneme později). Z výsledků výzkumu vyplynulo, že zpravidla dochází k ohrožení jeho negativní tváře. Kraus se tedy ve svém pořadu nesnažil dosáhnout humorného efektu tím, že by zpochybňoval nebo napadal profesní či jiné kvality pozvaných hostů, ale spíš tím, že je nutil odpovídat na otázky, které jim byly eviden-

tně nepříjemné a kterým se snažili vyhnout. Zajímalo nás zejména, nakolik se v tomto ohledu liší situace v pořadu *Mr. GS*. Materiál pro analýzu jsme získali přepisem sedmi přibližně dvacetiminutových relací odvysílaných během května, června a srpna tohoto roku; pořady jsou přístupné například na adrese: mrgs.nova.cz.

2. Chování účastníků analyzovaného komunikačního aktu je výrazně ovlivněno typem komunikační situace. Formát daného mediálního dialogu nutí aktivní komunikanty v televizním studiu přizpůsobit se ve svém vyjadřování zejména požadavkům televizního diváka; na komerční stanici je sledovanost hlavním faktorem rozhodujícím o další existenci daného pořadu. Od daného typu *talk-show* recipient vedle zábavy očekává i to, že díky otevřenosti moderátorů hraničící až s neomaleností získá informace, které ostatním „společenským“ magazínům unikly. S ohledem na očekávání předpokládaného adresáta tak dochází k programovému porušování zásad racionálního dialogu:

Základním předpokladem, který platí oboustranně (tj. jak na straně mluvčího, tak na straně adresáta) je, že partneři v komunikaci spolu *k o o p e r u j í*. Kooperace je nutná, abychom vůbec mohli realizovat racionální a smysluplnou komunikaci. [...] Definování logických zákonů smysluplné komunikace se přičítá filozofu H. P. Griceovi (1913–1988), nejčastěji se v této souvislosti cituje jeho stať *Logic and Conversation* z r. 1975. Komunikaci řídí kooperační princip a tzv. konverzační maximy (Hirschová 2006, s. 139).

Host, který přijme pozvání do televizního pořadu tohoto typu, musí být na situaci předem připraven, v ojedinělých případech se pokouší proti způsobu agresivního vedení komunikace dokonce ohradit:

S¹: vy jste spolu patnáct let [...]

Š: počkej | tebe zajímá jako || vo co ti de? tebe zaujala ta délka toho vztahu?

S: no jasně

Š: hele ale to sou magoři kteří sou spou mnohem dýl

S: já ale mluvím o tobě a o tvým manželovi

Š: ale patnáct let není zase tak dlouhá doba

S: ale s tebou asi

Š: Michale | pojďme si to říct úplně | vždyť mi se v podstatě neznáme || jako že jsem nějaká kráva? nebo já nevím

V další části příspěvku se zaměříme na konkrétní případy, ve kterých moderátoři naplňovali svůj komunikační záměr vědomým porušováním zdvořilostních principů.

2.1. *Encyklopedický slovník češtiny* upozorňuje na skutečnost, že v české lingvistice bývá zdvořilost tradičně ztotožňována s pojmem řečová etiketa a že:

Zdvořilostí v užším (tradičním) smyslu se v lingvistice rozumí formy a funkce *o s l o v e n í* (pronominálního i nominálního), resp. *i p o z d r a v* (*Encyklopedický slovník češtiny* 2002, s. 563).

Pro sledovaný mediální dialog je příznačné, že pokud to sociální status pozvaných hostů umožňuje, moderátoři jim důsledně tykají. Takto proklamovaná blízkost komunikačních partnerů má zřejmě navodit dojem otevřenosti a komunikační vstřícnosti, pozvaní hosté na tento způsob vedení rozhovoru přistupují a např. Sámer Issa, kterému moderátor sice na začátku pořadu vykal, ale během komunikace mu začal tykat, přijal nastavený model a na moderátory se rovněž obracel formou tykání.

2.1.1. Svou roli hraje ovšem i způsob, jakým moderátoři hosta oslovují, neboť oslovení může sloužit jako nástroj verbální agrese a ve svém důsledku nezřídka vést k ohrožení hostovy *tváře*. Pragmalingvistika tento pojem často spojuje s pojetím zdvořilosti, neterminologické užití výrazu *tvář* není ničím novým (*zachránit si tvář*, *neztratit tvář* apod.) a toto tradiční pojetí je poměrně blízké pohledu dnešní pragmatiky. Slovník české frazeologie a idiomatiky pod heslem *neztratit tvář* uvádí:

[...] uniknout nebo nebýt vystaven pokoření a ztrátě prestiže a zachránit nebo udržet si svou dobrou pověst a veřejnou důstojnost (*Slovník české frazeologie a idiomatiky* 1994, s. 210).

¹ S – Michal Suchánek, Š – Bára Štěpánová.

Hirschová ve své monografii *Pragmatika v češtině* vymezuje pojem *tvář* takto:

„Tvář” se míní sebehodnocení a sebeprojekce účastníků komunikace, které však mohou být uspokojivě realizovány pouze v interakci s jinými osobami. Každý komunikant má jednak „n e g a t i v n í t v á ř”, k níž, s jistým zjednodušením řečeno, patří to, co příslušná osoba nechce, zejména to, že nechce být svým okolím k ničemu donucována, a „p o z i t i v n í t v á ř”, kterou tvoří okruh zájmů, tužeb a konceptů komunikanta, o nichž si komunikant přeje, aby je uznávalo a pozitivně hodnotilo jeho okolí (Hirschová 2006, s. 171–172).

A právě to, co si moderátoři vyberou z profesního životopisu pozvaného hosta a následně použijí při jeho představení a dalším oslovení, může fungovat jako prostředek pro ohrožení obrazu, který se snaží sám o sobě budovat. Jako příklad může sloužit představení zakládajícího člena hudební skupiny Lunetic Martina Kociána uvedením jeho prakticky jediného písňového hitu:

Richard Genzer: dámy a pánové | naším dalším hostem je máma

Ještě nápadnější se jeví způsob, jakým moderátor navazuje kontakt s dalším hostem:

S²: dobrý večer dámy a pánové || pan inženýr František Moravec || [...] já bych se jenom hned na začátek zeptal | ty jsi studoval na inženýra za minulého režimu || jestli tě máme oslovovat soudruhu Moravče?

F: no ani ne snad | já jsem studoval standardně | já jsem tam chodil šest a půl roku na čtyřletý obor

S: a co jsi vystudoval za obor | soudruhu Moravče?

Z relativizování studijních „úspěchů” v odpovědi pozvaného hosta je evidentní snaha distancovat se od signalizovaného obvinění ze spolupráce s minulým režimem, moderátor ale odmítá na bagatelizaci faktu, že zpěvák vystudoval ještě před rokem 1989 vysokou školu, přistoupit a v průběhu prakticky celého rozhovoru se k tomuto způsobu oslovení vrací.

² S – Michal Suchánek, F – Lou Fanánek Hagen/František Moravec.

3. Host přicházející do studia si pečlivě buduje vlastní mediální obraz. Reflektuje své dosavadní úspěchy a přeje si, aby byl televizním divákem přijímán způsobem, který odpovídá právě jeho představě o sobě. Moderátor se pak v rámci svých možností snaží hostovu *image* ohrozit a tím u adresáta dosáhnout komického účinku. Jak již bylo řečeno výše, tuto komunikační strategii naplňuje vědomým porušováním zdvořilostních strategií.

Zdvořilost výpovědi závisí i na volbě útvarového kódu vzhledem k typu interakce a sociální příslušnosti mluvčích. Užití verbálních (ale i neverbálních prostředků) se přitom řídí obecnějšími (zdvořilostními) strategiemi řečového chování. Ty lze zjednodušeně rozdělit na strategie minimalizační a maximalizační (Leech 1983). [...] Minimalizačními strategiemi se minimalizuje např. kritika nebo neprospěch adresáta či nároky na něj [...], popř. se minimalizuje ocenění či prospěch mluvčího. Maximalizačními strategiemi se maximalizují např. ocenění nebo prospěch adresáta na straně jedné [...] a nároky na mluvčího či jeho vlastní aktivity na straně druhé (*Encyklopedický slovník češtiny* 2002, s. 564).

Při nedodržování těchto strategií pak logicky dochází k ohrožení komunikantovy tváře.

3.1. Moderátoři sledovaného pořadu velmi často napadají hostovu pozitivní tvář, ve sledovaných dialogích je například velmi oblíbené znevažování jejich profese, popřípadě zlehčování dosavadních profesních úspěchů. Hranice únosnosti byla často překročena při rozhovoru s hlavním hygienikem Michaellem Vítem:

G³: a co je ale náplní hlavního hygienika Český republiky?

V: on si stále něco vymýšlí co se nesmí | a myslí si | že chrání ostatní lidi

G: a co se nesmí?

V: tak ono se smí všechno ale všechno s mírou

S: [naprosto suše] hm || ale von se ptal co se nesmí

Moderátoři se opakovaně vrací k otázce pracovní náplně hygienika, svým hraným nepochopením dávají najevo pochybnosti o významu jeho profese.

³ G – Richard Genzer, S – Michal Suchánek, V – Michael Vít.

S: a co vy takhle děláte jako přes den? samozřejmě když neležíte a nekurýrujete si tu prasečí chřipku

S: já jsem se ptal | co jako děláte přes den v práci

Snaha dosáhnout na straně diváka komického účinku vedla k neustálému atakování hostovy pozitivní tváře, moderátoři k tomu užívali i neverbálních prostředků, když jej např. požádali o *veselou historku z hygienické stanice* a oba propukli v hraný smích v nevhodný okamžik, nebo naopak napjatě čekali na pokračování příběhu v okamžiku, kdy host již evidentně s vyprávěním skončil. Michael Vít přišel do studia pozitivně naladěný a v rámci diskurzu „zábavného televizního pořadu“ byl evidentně odhodlán s moderátory kooperovat, jejich urputná snaha relativizovat společenský status komunikačního partnera byla ale nakonec z hlediska komunikační úspěšnosti kontraproduktivní a například zjevná ironie poslední repliky a vtip na hostovu profesi v jejím závěru zanechaly i na straně recipienta spíše rozpačitý dojem:

S: pane doktore | tak my jsme se dneska dověděli spoustu informací | i pár veselých příhod jste vysypal z rukávu || poslední otázku na vás | když poleju počítač vařící vodou | zbavím ho viru?

Tento případ nebyl ve sledovaných komunikačních událostech ojedinělý, Michal Suchánek např. opakovaně vyjadřoval nepochopení nad tím, jak si někdo může vybrat profesi tanečníka. Kliše o tom, že profesionální tanečník nemůže nést atributy „pravého muže“, se objevilo nejenom při komunikaci s moderátorským partnerem Richardem Genzrem, ale i s pozvaným hostem Jaroslavem Kunešem:

S⁴: Jardo, kdy jsi začal s tancováním a hlavně proč

Povrchní a prvoplánový humor je příznačný pro moderátorovu repliku znevažující hostovo dosažené vzdělání:

S: no a potom?

K: já mám JAMU

S: jámu?

⁴ G – Richard Genzer, S – Michal Suchánek, K – Jaroslav Kuneš.

G: to já mám na zahradě po bazéně

Mediálně známá osobnost, která do podobného typu pořadu přichází prezentovat zejména své profesionální úspěchy, se tak paradoxně ocitá v situaci, kdy musí před publikem obhajovat vlastní kvality. Snadnou kořistí se tak pro Michala Suchánka stává zakladatel hudební skupiny Lunetic Martin Kocián. Skupina si poměrně rychle získala popularitu jedním tanečním hitem a po krátké době „upadla do zapomnění“. Pochybnosti o jejích uměleckých kvalitách vyjadřuje moderátor hned v úvodu dialogu:

S⁵: koho vůbec napadlo založit takovou skupinu?

Ironizace hosta a útoky na jeho identitu pokračují i v dalším průběhu rozhovoru:

K: všichni kdo to slyšeli | tak nám říkali kluci to je taková svahilština | že radši zpívejte česky

S: to bylo lepší jako?

K: no | hlavně nám lidi rozuměli [...]

S: já bych neříkal úplně lidi

Podobnou strategii ale moderátor užívá i při komunikaci s Lou Fanánkem Hagenem, s nímž má evidentně přátelský vztah a nemá apriorní potřebu signalizovat vůči jeho osobě despekt:

S⁶: vy letos slavíte dvacet pět let || můžeš tak nějak zrekapitulovat ty vaše úspěchy?

F: ee no tak

S: asi že nejste všichni na léčení

3.2. Zatímco dodržování zdvořilostních maxim je v běžném dialogu předpokladem jeho úspěšného průběhu, v tomto typu mediálního dialogu se s ohledem na předpokládaného adresáta stává nezbytnou součástí komunikace jejich porušování. Moderátoři se neomezuji

⁵ S – Michal Suchánek, K – Martin Kocián.

⁶ S – Michal Suchánek, F – Lou Fanánek Hagen.

⁷ G – Richard Genzer, S – Michal Suchánek, A – Monika Absolonová.

pouze na témata související s profesním životem pozvaných hostů, divácky oblíbené jsou i otázky směřující do jejich soukromí. Maximu taktu pak porušují zejména v případě, kdy do studia přichází jejich blízká přítelkyně, populární zpěvačka Monika Absolonová:

G⁷: Moniko | prosím tě | vždycky když sem pozveme zpěvačky | tak s nima řešíme chlapy a plastiky

A: ano

G: což uděláme i s tebou | takže musíme to vzít fofrem | protože

A: toho mám moc

G: no | ty jako ty chlapy střídáš | tak abysme to všechno stihli

S: a ten tě sbalil na ty samý kecy co ten hokejista?

A: no taky se mi dvořil

S: taky se ti dvořil? ty seš laciná kořist

4. Účastníci talk-show jsou při svém komunikačním jednání omezo-
vání jistými předem danými pravidly. Jako upozorňuje Čmejrková:

V půdorysu rozhovorů leží přirozený dialog, ale role mluvčího a adresáta jsou asymetrické. Reciprocita, která je znakem přirozeného dialogu a která dává účastníkům stejné šance vzájemně reagovat na své řečové jednání, je v mediálních dialo-
zích překryta normami institucionálního žánru, např. normami interview (Čmejrková 2009, s. 26).

Jinak řečeno je to právě moderátor, kdo rozhoduje o celkové podobě komunikační události, on určuje, o čem se bude mluvit a jaký prostor bude hostovi vymezen, nepochybnitelný je také jeho podíl na tom, v jakém duchu bude dialog probíhat. Pro daný žánr je typický konfrontační až útočný způsob vedení komunikace. Ve výjimečných případech ale dochází i k tomu, že pozvaný host využije výhody, kterou mu dává jeho sociální status (jde zejména o převahu vyplývající z věku a pohlaví druhého komunikanta) a ve svých replikách neváhá ohrozit tvář moderátorů:

F⁸: s narozením nemáme nic společného | že jo || ale se smrtí ano a měli
bysme se na ni připravovat || vy už ano [obrací se na moderátora] já jsem

⁸ F – Květa Fialová.

přišla von má nemocný koleno [...] já nevím kolik vám je let | jestli
pětatřicet nebo šedesát

F: tak a teď vy se narodíte a máte [prstem pravé ruky ukazuje na dlaň levé] to
je celá zahrada a tam sou semínka od rodičů | prarodičů a potom nadání ||
určitě máte nadání | já jsem si teda nevšimla

F: jak mu to mám říct | aby to pochopil || žádnéj intelektuál to není

Herečka, kterou od moderátorů dělí větší než generační odstup a která má ve společnosti obecně kredit jako uznávané umělkyně, se rozhodne nepřijmout roli „oběti“, naopak do této pozice postupně vmanipuluje oba moderátory.

Host se ocitá v aréně a buď se podrobí tlaku, nebo mu bude čelit a pokusí se ze si-
tuace dostat a rozesmát publikum. Primárně sice baví publikum moderátor, i host se
ovšem může pokusit chovat symetricky a užívat rovnocenné diskurzní praktiky, jimiž
napadá moderátorovu roli a identitu. Talk-show je hra se sociálními normami, včetně
zdvořilostních, a akty ohrožující tvář jsou povoleny a obecně žádány (Čmejrková 2009, s. 29).

5. O současné divácké oblibě žánru *late night show* svědčí mimo
jiné i skutečnost, že po „veřejnoprávní“ relaci *Uvolněte se, prosím*
následoval vznik pravidelné *talk-show* *Mr. GS* na soukromé televizní
stanici Nova. Její moderátoři se v rámci pravidel daného žánru snaží
získat diváckou oblibu zejména nekompromisním způsobem vedení
dialogu a součástí jejich strategie se tak logicky stává porušování
zdvořilostních principů a ohrožení tváře dalších účastníků celého ko-
munikačního aktu. Na rozdíl od pořadu *Uvolněte se, prosím* zde ale
výrazně roste frekvence útoků na hostovu pozitivní tvář, moderátoři
neváhají zpochybňovat profesní i osobnostní kvality účastníků komu-
nikační události a ve své primární snaze pobavit televizního diváka
pak posunují hranice daného žánru.

Literatura

B r o v j á k o v á Z., 2010, *Dodržování a porušování zdvořilostních strategií v pořadu*
Uvolněte se, prosím, nepublikovaná diplomová práce, Filozofická fakulta
UP, Olomouc.

Č m e j r k o v á S., 1999, *Televizní interview a jiné duely. Mediální dialog jako žánr*
veřejného projevu, „Slovo a slovesnost“ LX, s. 247–268.

- Č m e j r k o v á S., 2009, *Já, ty a oni v komunikaci*, [in:] P. Mitter (ed.), *Ty, já a oni v jazyce a v literatuře*, Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, Ústí nad Labem.
- Encyklopedický slovník češtiny, 2002, Praha.
- H i r s c h o v á M., 2006, *Pragmatika v češtině*, Filozofická fakulta UP, Praha.
- Slovník české frazeologie a idiomatiky. *Výrazy slovesné R–Ž*, 1994, Academia, Praha.
- S v o b o d o v á J., 2008, *Signalizace projevů zdvořilosti v pořadu Jana Krause »Uvolněte se, prosím«*, [in:] L. Kralčák (ed.), *Hovorená podoba jazyka v médiích*, Univerzita Konštantýna Filozofa, Nitra, s. 295–303.

Transkripční značky:

- ? – stoupavá intonace,
 | – klesavá intonace,
 || – koncový intonační předěl,
 [...] – vypuštěný text,
 [] – komentář, neverbální prostředky doplňující nebo suplující verbální projev.

Summary

This paper deals with the language possibilities for the expression of language politeness realized in TV broadcast Mr. GS. Moderators of this sort of broadcast prefer expression of the verbal humour to the verbal politeness, so we can see here strong tendency – to attack especially so-called positive face of the over communicants.